

KS. WOJCIECH GUZEWICZ*

Kościoły i parafie diecezji elckiej (cz. 12)

W dwunastej części cyklu *Kościoły i parafie diecezji elckiej* zaprezentowane zostaną ośrodki kościelne w Klusach (Matki Bożej Wspomożenia Wiernych), Kociołku Szlacheckim (Matki Bożej Gietrzwałdzkiej), Kolnicy (św. Maksymiliana Marii Kolbego), Kosewie (św. Maksymiliana Marii Kolbego) oraz Kowalach Oleckich (św. Jana Chrzciciela). Tylko jeden z nich pochodzi z dawnej części diecezji łomżyńskiej (Kolnica), pozostałe natomiast z części mazurskiej diecezji warmińskiej. Najstarszym jest tu ośrodek w Klusach (połowa XIV w.), najmłodszym – Kolnica (powstanie parafii – 1998 r.). Pod względem liczebności wiernych największą parafią są dziś Kowale Oleckie (ok. 2500 osób), a najmniejszą – Kosewo (ok. 600 osób).

Klusy (Matki Bożej Wspomożenia Wiernych)

Historycy niemieccy wywodzą nazwę wsi od Clausula Mariana, zgromadzenia zakonnego, którego klasztor miał się tu wznosić w 1354 r. na pagórku między jeziorami. Jednakże data założenia Klus nie jest znana, chociaż są one zapewne jedną z najstarszych wsi w powiecie elckim i powstały najprawdopodobniej w pierwszej połowie XIV w. W 1530 r. istniała tu łacińska szkoła parafialna. Podczas reformacji ziemie te przejęli luteranie. W 1656 r. tereny te najechali Tatarzy, ale nie spalili świątyni z obawy przed diabłem, którego imieniem był nazwany kamień przed tą świątynią. Legenda bowiem głosiła, że obok kościoła znajdował się kamień z odciskiem łapy diabelskiej. Odcisk ten miał zostawić diabeł, którego proboszcz Wiśniewski wypędził egzorcyzmami z jednej ze swych parafianek w 1640 r. W czasach późniejszych ten „diabelski kamień” miał się znaleźć w murze kościelnym.

W XVIII w. licząca wówczas dwadzieścia siedem domów wieś należała do starostwa w Szestnie, do domeny w Orzyszu, do sądu w Elku i do okręgu kościelnego w Pisu. W 1821 r. w Klusach mieszkało 131 osób, w 1939 r. – 315.

* ks. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

Stację meteorologiczną założono tu 1851 r. Do 1945 r. urzędowa nazwa wsi brzmiała Klaussen.

W Klusach urodzili się dwaj zasłużeni działacze mazurscy z pierwszej połowy XX w., bracia Gustaw i Jan Sawitzcy, współzałożyciele powstałego w 1924 r. w Elku Związku Mazurów, a później współtwórcy i współpracownicy berlińskiego „Cechu”. W latach 1931-1933 Jan Sawitzki był jego redaktorem odpowiedzialnym. W 1858 r. na terenie parafii Klusy, w Skomacku, urodził się znany poeta ludowy, artysta, działacz mazurski – Michał Kajka. W miejscowości Ogródek znajduje się jego grób.

Pierwsza świątynia w Klusach powstała w 1354 r. Wybudowali ją Krzyżacy i poświęcili Najświętszej Maryi Pannie. Kaplicę tę w czasie reformacji przejęli protestanci. W 1754 r. stary kościół, grożący zawaleniem, rozebrano, a w rok później wzniesiono nową, masywną świątynię. Była ona obiektem najbardziej widocznym w całej okolicy, miała 12 szerokich i wysokich okien. Kościół ten spłonął 4 maja 1858 r. Nową świątynię, obecnie istniejącą, postawiono w roku 1884. Po II wojnie światowej została ona przekazana osadnikom przybyłym na te ziemie i dostosowana do liturgii katolickiej. Parafię erygowano tu w 1972 r. Obecnie wchodzi w skład dekanatu orzyskiego.

Kościół w Klusach pw. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych jest orientowany, z czerwonej cegły, w stylu neogotyckim, na planie prostokąta o wymiarach: 29 m długości i 16 m szerokości. Od strony zachodniej do bryły kościoła dostawiona jest wieża zbudowana na planie kwadratu o wymiarach: 6 m szerokości i 6 m długości, którą zakończono hełmem w kształcie ostrosłupa, zwieńczonym krzyżem. Długość wieży sięga 28 metrów.

Wnętrze kościoła jest jednonawowe, w jego części wschodniej znajduje się prezbiterium. Ołtarz główny drewniany, jednopolowy ze zwieńczeniem i stylizowanymi uszami. W ołtarzu głównym, w jego części centralnej umieszczono obraz Matki Bożej Wspomożenia Wiernych namalowany na drewnie. Obraz flankują pasy z rzeźbioną, połączoną dekoracją roślinną. W ołtarzu głównym umieszczone jest drewniane tabernakulum. Na środku prezbiterium umieszczono dębowy ołtarz soborowy, a obok niego ambonkę. Po stronie północnej i południowej ustawiono boczne ołtarze wykonane z drewna – jeden poświęcony Matce Bożej Częstochowskiej (wykonany z drewna dębowego ze złożonymi elementami dekoracyjnymi, zwieńczenie ołtarza stanowi prostokątne pole ze spływami schodkowym; ołtarz zwieńczony krzyżem), a drugi poświęcony Sercu Jezusowemu (ołtarz rozwiązany analogicznie jak poprzedni z tą różnicą, że w polu głównym (bez baldachimu) umieszczony jest obraz Serca Pana Jezusa skomponowany w prostokącie ze złożonymi elementami dekoracji roślinnej).

Po stronie południowej znajduje się drewniana empora wsparta na czterech drewnianych belkach, służąca jako chór. Na chórze umieszczono organy muzyczne. Ich prospekt piszczałkowy składa się z 9 piszczałek basowych, a po lewej stronie i po prawej stronie prospektu widzimy po 8 piszczałek. Konstrukcję organów wieńczy krzyż.

Parafia posiada dwie kaplice filialne: w Skomacku Wielkim i w Rożyńsku (pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego). W pierwszej z nich Msze św. odprawiane są w pomieszczeniach dawnego domu mieszkalnego, obecnie stanowiącego własność parafialną. Stuletni obiekt murowany, otynkowany, parterowy ma 12 m długości, 8 m szerokości i ok. 6 m wysokości (do szczytu). Wewnątrz kaplicy na ścianie głównej wisi drewniany krzyż oraz obraz Matki Bożej Licheńskiej. Pierwsze nabożeństwa sprawowano tu pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. Kaplicę w Rożyńsku, wniesioną w latach 1997-1999, poświęcił bp Wojciech Ziemba 20 września 1999 r. Zbudowano ją z pustaków na miejscu dawnego sklepu, na planie prostokąta o wymiarach 13,5 m na 9 m. Wysokość świątyni do sklepienia wynosi 6,7 m, wysokość wieżyczki sięga ok. 10 m. Portal główny zamknięty prosto. Elewacje boczne – sześciosiowe. W centralnej części świątyni, na ścianie prezbiterium, wisi duży drewniany krzyż, pod krzyżem umiejscowione zostało metalowe tabernakulum, a obok niego wieczna lampka. W kaplicy znajduje się m. in. drewniany ołtarz soborowy i ambonka oraz gipsowe stacje Drogi Krzyżowej.

Cmentarz grzebalny jest własnością parafii katolickiej w Klusach, choć został założony jeszcze w czasach protestanckich. Ogródzony jest siatką, a jego powierzchnia sięga ok. 1 ha. Znajdują się na nim m.in. groby żołnierzy niemieckich z czasów I wojny światowej oraz grób jednego z tutejszych proboszczów (ks. Mieczysława Kuźmickiego 1919-1997).

Dziś plebanię stanowi dom jednopiętrowy z zagospodarowanym poddaszem, murowany o wymiarach: długość – 25 m, szerokość – 15 m, wysokość – 6 m. W przeszłości budynek ten był mieszkaniem pastora (do 1945 r.) i miejscem spotkań metodystów. W użytkowanie parafii katolickiej przeszedł w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia.

W 1997 r. do parafii należało 1600 wiernych, a w 2017 r. – ok. 1050. Zamieszkują oni dziś 10 miejscowości, są to: Klusy, Ogródek, Ostrów, Pistki, Rogalik, Rostki Skomackie, Rożyńsk, Ruska Wieś, Skomack Wielki i Skomack Osada.

Bezpośrednio po 1945 r. opiekę duszpasterską sprawowali kanonicy regułarni laterańscy z Elku (1945-1948 i 1955-1970) oraz ks. Edmund Jankijaniec (1948-1955). Potem duszpasterzowali tu: ks. Zygmunt Czerkas-Chodosowski (1970-1976), ks. Mieczysław Kuźmicki (1976-1989), ks. Jacek Zatorski (1989-1992), ks. Zygmunt Sędziak – (administrator: 25 IV – 29 VI 1992), ks. Henryk Kondraciuk (1992-1995), ks. Bogusław Kosakowski (1995-2014), ks. dr Dariusz Brozio (2014-2019), i ks. Adam Kolbusz (od 2019 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Dariusz Doliwa, o. Jan Łempicki OFM i s. Nikodema Łempicka OSB.

J. Kawecki, B. Roman, *Elk. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Klusy*, „Martyria” 2007, nr 12, s. 10, 24; W. Guzewicz, *Kościół i parafia ziemi elckiej*, Elk 2008, s. 105-111; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 328-329; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku*

Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r., [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 150.

Kociołek Szlachecki (Matki Bożej Gietrzwałdzkiej)

Kociołek Szlachecki założony został w 1555 r. Pod zabudowę tej miejscowości przeznaczono obszar o powierzchni 3 włók (1 włóka = ok. 17-18 ha). Szkoła powstała tu w 1855 r., a kilkadziesiąt lat później utworzono także zbór ewangelicki i wybudowano świątynię. Urzędowa nazwa wsi na początku XX wieku brzmiała Adlig Kessel. Tuż przed wybuchem II wojny światowej mieszkało w niej 91 osób.

Miejscowy kościół wybudowano za panowania cesarza Wilhelma II jako dowód wdzięczności i upamiętnienie jubileuszu 200-lecia Królestwa Pruskiego. Do 1977 r. należał on do zboru ewangelickiego. W tymże roku biskup warmiński Józef Drzazga przeprowadził zbiórkę ofiar wśród wszystkich księży diecezji i wykupił tę świątynię od zwierzchnika ewangelickiego w Warszawie. Po wykupieniu obiektu w świątyni przeprowadzono gruntowny remont. W latach 1978-1987 posługę duszpasterską w Kociołku Szlacheckim sprawowali księża z Piza. 17 czerwca 1987 r. bp warmiński Edmund Piszcz utworzył tutaj parafię pw. Matki Bożej Gietrzwałdzkiej (dekret wszedł w życie z dniem 1 lipca 1987 r.) i na proboszcza mianował ks. Bernarda Antonowicza, który m.in. zbudował plebanię w Kociołku Szlacheckim oraz kaplicę w Karwiku. Obecnie parafia wchodzi w skład dekanatu orzyskiego.

Kościół pw. Matki Bożej Gietrzwałdzkiej został zbudowany przez protestantów na początku XX w. (1904). Jest on orientowany, wzniesiony z czerwonej cegły na fundamencie z kamienia narzutowego ciosanego, jednonawowy, na planie prostokąta, ma 30 m długości i 15 m szerokości, wysokość wieży sięga 30 m. Swą stylistyką nawiązuje do budowli neogotyckich. Wokół kościoła parafialnego rozciąga się cmentarz przykościelny, ogrodzony parkanem z kamienia i siatką. Powierzchnia jego sięga ok. 1 ha; znajduje się na nim m.in. nagrobek z roku 1914.

Wnętrze o układzie jednonawowym. W centralnej części świątyni umieszczone zostało metalowe, pancerne tabernakulum, nad którym znajduje się okno witrażowe z krzyżem drewnianym. Witraż za ołtarzem głównym wykonał Zygmunt Kośmicki z Poznania. Ołtarz posoborowy – granitowy, posadzkę zaś wykonano ze złomu marmurowego. W podobnym stylu co ołtarz wykonano również ambonkę. Naprzeciw prezbiterium znajduje się drewniany chór z elektrycznymi organami. W bocznych ołtarzach obrazy: Jezusa Miłosiernego oraz Matki Bożej Gietrzwałdzkiej. Ściana nad prezbiterium to półkole z malowidłami przedstawiającymi cztery sceny objawień maryjnych – Gietrzwałd, Fatimę, La Salette i Lourdes. Sklepienie kościoła półokrągłe, wykonane z boazerii.

Na terenie parafii znajdują się dwie kaplice filialne: w Rostkach i w Karwiku. Kaplicę pw. św. Kazimierza w Rostkach urządzono w części dużego budynku mieszkalnego, w którym przed wojną funkcjonowała karczma. Cha-

rakter sakralny nadaje temu miejscu krzyż umieszczony na zewnętrznej ścianie domu. Całkowita długość kaplicy wynosi ok. 17 m, a szerokość 11 m. W centralnej części świątyni, w prezbiterium, na ścianie ołtarzowej znajdują się krzyż drewniany z pasyjką, a pod nim tabernakulum (po obu stronach krzyża zawieszono są obrazy).

Kaplica pw. św. Bernarda w Karwiku została wybudowana staraniem ks. Bernarda Antonowicza i poświęcona 20 sierpnia 1998 r., w dniu odpustu, przez bpa Wojciecha Ziembę. Służy okolicznym katolikom i w okresie letnim dużej grupie wczasowiczów. Budynek bezstylowy, zbudowany z czerwonej cegły na planie prostokąta. Całkowita długość budynku wynosi 20 m, a szerokość 13 m. W centralnej części świątyni, w prezbiterium, na ścianie z czerwonej cegły znajdują się dwa małe okna w kształcie rombu, wypełnione białym szkłem. Poniżej, na osi kościoła, umieszczono metalowe tabernakulum w formie szafki. Nad nim znajduje się drewniany krzyż z pasyjką. W pobliżu tabernakulum umieszczono dwa małe obrazy przedstawiające Jezusa oraz Matkę Jego. Znajdujący się w prezbiterium ołtarz posoborowy wykonano z kamienia.

Cmentarz grzebalny w Kociołku Szlacheckim założony został jeszcze przez ewangelików w odległości kilkuset metrów od kościoła; ogrodzony jest dzisiaj siatką i zajmuje powierzchnię 0,5 ha. Od 1983 r. zarządza nim parafia katolicka.

Plebania mieści się w nowo wybudowanym budynku mieszkalnym. Została postawiona w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Całość podpiwniczona, murowana, piętrowa, o wymiarach 20 m na 12 m.

W 1997 r. liczbę parafian podawano na ok. 1400 osób, a w 2017 r. – ok. 1500. W skład parafii wchodzi dwanaście miejscowości: Jeglin, Karwik, Kościółek Szlachecki, Krzyk, Kwik, Łysonie, Pilchy, Rostki, Szczechy Małe, Szczechy Wielkie, Trzonki oraz Zdory. Na przestrzeni funkcjonowania parafii posługę proboszcza pełnili w niej: ks. Bernard Antonowicz (1987-1998), ks. Jan Nadolny (1998-2004), ks. Jan Chrapowicki (2004-2021) oraz ks. Tomasz Masłowski (od 2021 r.).

Pisz. Z dziejów miasta i powiatu, red. J. Maciejewska, W. Korycka i in., Olsztyn 1970; W. Nowakowski, *Z dziejów Kościoła ewangelicko-augsburskiego na ziemi piskiej*, „Znad Pisy” 1997, nr 6, s. 40-56; J. Wojtkowski, *Świątynie ewangelickie przekazane katolikom na Warmii i Mazurach w latach 1972-1992*, Olsztyn 2002; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Kociołek Szlachecki*, „Martyria” 2005, nr 3, s. 11, 24; T. Słonka, *Dzieje parafii św. Jana Chrzciciela w Piszcu po II wojnie światowej*, Olsztyn 2006 [mps UWM]; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 330-331; W. Guzewicz, R. Skawiński, *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Ełk 2014, s. 21-30; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 151.

Kolnica (Św. Maksymiliana Marii Kolbego)

Pierwsze wzmianki o Kolnicy pochodzą z pierwszej połowy XVIII w. W 1726 r. powstała tu wieś osocka (wcześniej była jedynie osada), a w kilka lat później osadzono tu pierwszego strażnika leśnego – niejakiego Jerzego Treykowskiego, dając mu kilka włók na założenie niedużego folwarku, który nazywano Kolnicą Małą. Wieś osocką określano odtąd Kolnicą Wielką. Za administracji Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego litewskiego, obydwie Kolnice zaliczono do klucza szczeberskiego – guberni szeberskiej – zarządzanej przez Macieja Eysymonta. W dokumencie z 1812 r. czytamy, że dzierżawcą dóbr Kolnica był Henryk Baum. Potem Kolnicę przejęli Jan Wieteki i Paulin Janiszewski. W czasie pierwszej wojny światowej miejscowość została całkowicie zniszczona, w 1921 r. odbudowana. W latach 1941-1944 w Kolnicy mieścił się areszt żandarmerii niemieckiej. Przetrzymywano w nim miejscową ludność, którą następnie wywożono do więzienia w Suwałkach, na roboty przymusowe do Niemiec i do obozów koncentracyjnych. Tereny te w przeszłości należały do parafii w Studzienicznej.

W 1973 r. w Kolnicy poświęcono i oddano do użytku kaplicę dojazdową w prywatnym domu p. Anastazji Witkowskiej. Myśl o utworzeniu samodzielnej parafii w Kolnicy powstała na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Pierwszym wyraźnym krokiem na tej drodze było powołanie samodzielnego ośrodka duszpasterskiego. Dokonał tego bp Wojciech Ziemia dekretem z dnia 29 czerwca 1992 r. Ośrodek obejmował wówczas swym zasięgiem część ziem należących do parafii w Augustowie (Komaszówka, Twardy Róg), w Studzienicznej (Kolnica, Góry, Czarnucha, Rzepiski) i w Sztabinie (Motułka). Parafię erygowano dokładnie sześć lat później, tj. w uroczystość św. Apostołów Piotra i Pawła (29 czerwca) w 1998 r. Obecnie należy do dekanatu pw. św. Bartłomieja Ap. w Augustowie.

Zanim jednakże powołano w Kolnicy samodzielny ośrodek duszpasterski, wybudowano tu kościół według projektu inż. Andrzeja Chwaliboga. Pracami budowlanymi kierował ks. Mieczysław Gołaszewski, ówczesny duszpasterz studzieniczański. Poświęcenia kamienia węgielnego dokonano w 1981 r. W niecałe osiem lat później budowę ukończono, czego uwieńczeniem było poświęcenie obiektu, którego dokonał bp Juliusz Paetz 30 września 1990 r.

Kościół zbudowano w stylu nowoczesnym, nawiązującym do tradycji gotyku, opartym na bryle ośmioboku. Kształt kościoła przypomina białą koronę z krzyżem albo rozwijający się kwiat lilii. Jest murowany, jednonawowy i ma wymiary: 22 m długości, 22 m szerokości oraz 30 m wysokości. Powierzchnia użytkowa sięga 400 m², a kubatura – 2000 m³. Na wieży znajdują się dwa dzwony, mniejszy i większy, z ludwisarni w Węgrowie. Druga kondygnacja kościoła w kształcie ośmiokątnej symetrycznej korony.

Ołtarz główny – w centralnej części świątyni, w prezbiterium, na tle okna wypełnionego witrażem; znajduje się tam ogromnych rozmiarów drewniany krzyż z rzeźbą Chrystusa wykonany przez p. Jerzego Grygorczuka (jest on

także autorem płaskorzeźby św. Jana Pawła II i orła z koroną). Poniżej, w ni-
szy, znajduje się tabernakulum zdobione motywami eucharystycznymi. Taber-
nakulum wpisane jest w koło z promieniami, zwieńczone krzyżem. Nad taber-
nakulum w linii półokrągłej widnieje napis: Bóg – Honor – Ojczyzna. Na połu-
dniowy-zachód od krzyża, nad miejscem przewodniczenia, znajduje się okrągła
płaskorzeźba z wizerunkiem św. papieża Jana Pawła II. Na południowy-
wschód od krzyża, nad wejściem do zakrystii, znajduje się okrągła płaskorzeź-
ba wykonana z drewna z wizerunkiem polskiego orła z koroną. Obok wejścia
do zakrystii znajduje się kaplica-wnęka z obrazem Matki Bożej Częstochow-
skiej. Ołtarz soborowy, znajdujący się w prezbiterium, wykonano z białego
granitu. Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się chór muzyczny z drewnianą
balustradą i 32-głosowymi organami elektronicznymi. W przedsionku kościoła
na uwagę zasługują tablice upamiętniające mieszkańców tych ziem pomordo-
wanych w czasie okupacji.

Parafia posiada własny cmentarz grzebalny, który się znajduje w bliskim
sąsiedztwie kościoła (w odległości ok. 100 m). Ogradzony został metalowymi
przędzami na podmurówce z białej cegły. Cmentarz powstał w 1992 roku i tego
też roku został poświęcony przez bpa Edwarda Samsela. Jego powierzchnia
sięga ok. 0,5 ha.

Plebania znajduje się na parterze kościoła od strony południowo-
zachodniej. Została zbudowana wraz z kościołem. Składa się z kilku pokoi,
łazienki i kuchni, o łącznej powierzchni ok. 60 m².

W 1997 r. do wspólnoty skupionej wokół kościoła w Kolnicy należało ok.
750 katolików, w 2017 r. – ok. 870. Zamieszkują oni siedem miejscowości; są to:
Czarnucha, Kolnica, Kolnica BSD, Ponizie Kolonie, Komaszówka, Rzepiski
oraz Twardy Róg.

Pierwszym rządcą parafii był ks. Andrzej Jarząbek (1992-1995). Potem
funkcję tę sprawowali kolejno: ks. Czesław Bagan (1995), ks. Jacek Brzóska
(1995-2008), ks. Arkadiusz Pietuszewski (2008-2015) i ks. dr Arkadiusz Orzeł
(od 2015 r.). Z parafii pochodzą m.in.: bp Tadeusz Bronakowski, bp Witold
Mroziewski, ks. Józef Kruczyński, ks. Stanisław Koronkiewicz SDB, ks. Tade-
usz Witkowski FDP, ks. Kazimierz Chodźko SDB, s. Bożena Waszkiewicz OSB,
s. Elżbieta Witkowska RM, s. Jolanta Chodźko RM, s. Jadwiga Chodźko RM,
s. Elżbieta Łoniewska RM.

W. Bohdan, *Augustów i okolice*, Olsztyn 1963; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa
w powiecie augustowskim od XV w do końca XVIII wieku*, w: *Studia i materiały do
dziejów Pojezierza Augustowskiego*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1967, s. 13-294; J.
Sikora, *Z wizytą w parafii: Kolnica i Białobrzegi*, „Martyria” 1999, nr 11, s. 12-13, 24;
B. Gałęcka, *Działalność duszpasterstwa w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa
w Augustowie w latach 1925-1995*, Warszawa 2000 [mps BUKSW]; J. Sikora, *Z wizytą
w parafii Kolnica i Białobrzegi*, „Martyria” 2012, nr 10, s. 11, 24; *Schematyzm Diecezji
Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji
Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 332-334; W. Guzewicz, *Nasza historia*.

Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Bartłomieja w Augustowie, Ełk 2016, s. 64-72; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 152.

Kosewo (Św. Maksymiliana Marii Kolbego)

Początek Kosewa sięga pierwszej połowy XVI w, kiedy to starosta sześceniński – Jerzy von Rechenberg – sprzedał Grzegorzowi Kosowi z Górek w Piskiem w 1546 r. cztery włóki za 88 grzywien celem lokacji wsi czynszowej, przyznając 10 lat wolności od danin i tłoki. Po upływie pięciu lat mieszkańcy byli zobowiązani do szarwarku ręcznego na folwarku w Szestnie. Prawo, na jakim wieś była lokowana, nie zostało w dokumencie wymienione, dopiero z późniejszych wykazów starostwa wynika, że była to wieś mieszana. W 1785 r. było tu 27 dymów, w 1815 r. – 33 dymy i 195 mieszkańców, a w 1838 r. – 39 dymów i 239 osób. Ze względu na niezbyt urodzajną glebę ludność trudniła się dodatkowo, zwłaszcza w XIX w., wypalaniem wapna oraz eksploatacją złóż kruszywa, szczególnie kamienia polnego i żwiru. W 1738 r. założono w Kosewie szkołę, do której na początku XIX wieku chodziło ponad 60 dzieci. Nazwę wieś przyjęła od swego zasadzcy – Kosy.

Po II wojnie światowej na omawiane tereny napłynęła ludność polska wyznania rzymskokatolickiego. Przybysze pochodzili głównie z Kurpiowszczyzny oraz z terenów dzisiejszej Białorusi i Litwy. Obok nich ok. 5% stanowiła ludność autochtoniczna, przeważnie wyznania ewangelicko-augsburskiego. Pod względem administracji kościelnej katolicy należeli początkowo do parafii w Mikołajkach, a od 24 maja 1979 r. do parafii w Baranowie. Samodzielną parafię w Kosewie erygował dopiero biskup warmiński Edmund Piszc 10 czerwca 1990 r. Obecnie parafia należy do dekanatu Mikołajki pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika.

Do 2007 r. głównym miejscem kultu była kaplica pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego, utworzona w latach osiemdziesiątych z budynku po byłej kuźni. Poświęcił ją bp Julian Wojtkowski w Środę Popielcową 1981 r. Kaplicę zbudowano z białej cegły, na planie prostokąta o wymiarach: długość 16 m, szerokość 6 m, wysokość 3,5 m. Wewnątrz i na zewnątrz została otynkowana, dach przykryto eternitem. Wewnątrz centralne miejsce zajmowało prezbiterium. Na ścianie głównej umieszczony został ołtarz, który przywieziono z Baranowa, a jeszcze wcześniej był on częścią ołtarza bocznego kościoła w Węgorzewie. Tuż nad nim zawieszono drewniany krzyż z Chrystusem Ukrzyżowanym, a obok obraz patrona parafii – św. Maksymiliana Marii Kolbego. W świątyni znajdowały się ponadto: obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, figura Matki Bożej Fatimskiej oraz obraz Jezusa Miłosiernego. Ołtarz soborowy i lektorium wykonano z drewna, podobnie zresztą jak lamperie i sufit. Dziś kaplica stoi pusta.

Po akceptacji projektu autorstwa prof. Konrada Kucza-Kuczyńskiego oraz mgra inż. Fryderyka Lizuta z Pustyny i uzyskaniu pozwolenia 7 października 2003 r. we wspomnienie NMP Różańcowej rozpoczęto budowę świątyni. Wmurowanie kamienia węgielnego odbyło się 9 lipca 2006 r., a rok później (24 czerwca 2007 r.) bp Jerzy Mazur poświęcił kościół i konsekrował ołtarz.

Kształt nowo wybudowanej świątyni przypomina trochę „arkę Noego”. Strop stanowi konstrukcja żelbetowa oparta na filarach, z jednej strony ukrytych w ścianie bocznej kościoła, za którą jest zakrystia. Kościół ma następujące wymiary: długość 26 m, szerokość 18 m, wysokość 9 m (wysokość wieży sięga 20 m) i może pomieścić ok. 450 osób. Jest zbudowany z cegły.

Wnętrze jest jednonawowe. W centralnej części absydy znajduje się duży prostokątny obraz wykonany na płótnie techniką olejną, zamknięty w drewnianą ramę, przedstawiający św. Maksymiliana Marię Kolbego. Nad obrazem zawieszony jest drewniany polakierowany krucyfiks. Pod obrazem znajduje się tabernakulum w formie szafki jednodrzwiowej. Na prezbiterium stoi marmurowy ołtarz oraz ambona. Nad prezbiterium i nad chórem znajdują się główne okna świątyni.

Na terenie parafii mieści się jedna kaplica filialna – pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Jakubowie, oddalona od Kosewa o 4,5 km. Urządzona została w jednym z pomieszczeń po byłej szkole w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Kaplica posiada skromne wyposażenie.

Warto dodać, iż 24 sierpnia 2017 r. parafia w Kosewie została połączona personalnie z parafią w Uźrankach (oznacza to, iż każdorazowy proboszcz Kosewa jest także rządcą parafii w Uźrankach).

Cmentarz o areale ok. 0,5 ha znajduje się w odległości 1,2 km od kościoła parafialnego (przy drodze do Mikołajek). Jest to cmentarz komunalny Gminy Mrągowo. W centrum cmentarza znajduje się krzyż. Najstarsze groby zachowały się z czasów przedwojennych. Cmentarz ulokowano na miejscu cmentarza protestanckiego.

Plebania znajduje się w bliskim sąsiedztwie kościoła od strony od południowo-wschodniej. Sam budynek pochodzi jeszcze z okresu międzywojennego, zbudowany z cegły na podmurówce kamiennej, z zagospodarowanym poddaszem. Jego wymiary w przybliżeniu to: dł. 10 m, szer. 18 m, wys. 9 m. W latach 1961-1975 dom ten był własnością bpa Ignacego Wysoczańskiego z Kościoła Starokatolickiego w Polsce.

W 1997 r. i 2017 r. liczbę parafian szacowano na ok. 600. Zamieszkują oni następujące miejscowości: Czerwonki (połowa), Jakubowo, Kosewo, Kosewo Górne, Miejski Las, Probark, Probark Mały, Probark Nowy, Wólka Baranowska i Zawada.

Od chwili założenia parafii do 2002 r. posługę duszpasterską spełniali tu księża salwatorianie. Wśród nich pracowali m.in.: ks. Jerzy Jaskuła SDS (1981-1990), ks. Antoni Myśliwiec SDS (1990-1993), ks. Leszek Nowak SDS (1993-1994), ks. Marian Brzozowski SDS (1994-1996), ks. Antoni Zięba SDS (1996-

1998) i ks. Tadeusz Sołtys SDS (1998-2002). W latach 2002-2007 proboszczem był ks. Artur Śliwowski, a po nim ks. Jarosław Salikowski (2007-2017), ks. Maciej Mackiewicz (2017-2020), ks. Marcin Mackiewicz (administrator: 26 V – 31 VII 2020), ks. Bogdan Brusilo (od 2020 r.). Z parafii pochodzi m.in. ks. Krzysztof Brodzik.

Mrągowo. Z dziejów miasta i powiatu, red. A. Wakar, Olsztyn 1975; K. Łatak, *Protokół ze spotkania komisji obustronnej zgromadzenia salwatorianów – diecezja elcka w sprawie przekazania duszpasterstwa w parafiach Baranowo, Kosewo, Uźranki*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2002, nr 1-2, s. 92-94; T. Rymko-Zera, *Wielka uroczystość w malej parafii*, „Martyria” 2006, nr 10, s. 9; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Kosewo*, „Martyria” 2007, nr 7-8, s. 6-7, 24; K. Bielawny, *Proces sądowy bpa Ignacego Wysoczańskiego w 1958 r.*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 79-91; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 335-337; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 153.

Kowale Oleckie (Św. Jana Chrzciciela)

Powstanie Kowali Oleckich datuje się na rok 1563, kiedy książę Albrecht nadał Absalonowi Rymanowi 60 włók boru na prawie lennym, z sądownictwem wyższym i niższym. W niespełna rok później na obszarze tym powstał niewielki majątek ziemski. Majątek ów, jak podają źródła, założyli Małgorzata i Jan Kowalewscy. Byli oni z pochodzenia Polakami i należeli najprawdopodobniej do zboru ewangelickiego w Szarejkach. W XVIII w. dwór w Kowalach odziedziczyli Tyszkowie, szlachta polska. Dzięki nim powstała tu m.in. inna szkoła, w której w 1935 r. zatrudniano czterech nauczycieli i uczyło się ok. 200 dzieci. Lata trzydzieste XX wieku to burzliwy rozwój Kowali Oleckich. Powstało tu wówczas wiele budynków (między innymi młyn, cegielnia, dwa tartaki, gorzelnia, mleczarnia). Została też wybudowana przez metodystów murowana kaplica o wymiarach 16 m na 9 m, z charakterystycznym małym krużgankiem i łukiem nad wejściem. Po 1945 r. kaplicę tę oddano do użytku ludności katolickiej, jaka tu napłynęła. Roczniki warmińskie i schematyzmy diecezji elckiej ustalają datę erygowania parafii rzymskokatolickiej na rok 1962 r. Tymczasem z zachowanych dokumentów archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Diecezji Elckiej wynika, że powstała ona dziesięć lat wcześniej, tj. latem 1952 r. Dziś parafia należy do dekanatu pw. Niepokalanego Poczęcia w Olecku.

W lipcu 1982 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła parafialnego według projektu J. Pawłowskiego. Ukończono ją niespełna siedem lat później, tj. 14 czerwca 1989 r. Tego też dnia obiekt został poświęcony przez bpa warmińskiego Edmunda Piszczka. Dnia 3 października 2000 r. pożar zniszczył prawie całą świątynię. Udało się uratować z płonącego obiektu tylko część ławek, sprzętu liturgicznego, organy oraz rzeźbę Matki Bożej (obecnie stojącą w prezbiterium obok krzyża). Świątynię odbudowano w 2001 r., trzymając się wiernie pier-

wotnego wyglądu. Rekonsekracja kościoła i ołtarza odbyła się 24 czerwca 2001 r., a przewodniczył jej bp Edward Samsel.

Kościół, wybudowany w nowoczesnym góralskim stylu, orientowany, murowany, z zewnątrz został pokryty łupanym kamieniem polnym. Świątynia składa się z trzech części połączonych ze sobą w całość. Pierwsza część obiektu jest bryłą na planie prostokąta o wymiarach 10 m x 8,5 m, następna część jest bryłą na planie trapezu o wymiarach 20 m x 15,5 m i ramionach 18,0 m, zaś trzecia część (frontowa) to również bryła na planie prostokąta o wymiarach 14,5 m x 6 m. Na szczycie tej ostatniej części znajduje się dzwonnica z dwoma dzwonami, które noszą imiona Jan oraz Zygmunt. Każdą z trzech części pokrywa dach dwuspadowy i dachówka ceramiczna. Kościół otoczony jest ogrodzeniem wykonanym z łupanego kamienia, pomiędzy słupkami znajdują się drewniane przęsła. Do świątyni prowadzą szerokie murowane schody.

Kościół o układzie jednonawowym. Na centralnej ścianie prezbiterium znajduje się znacznych rozmiarów krzyż wykonany z drewna, z figurą konającego Chrystusa. Po północnej stronie krzyża znajduje się wykonana z brązu figura Matki Bożej, stojąca na murowanym podeście. W centrum podwyższonego 3-stopniowymi schodami, dużego i przestronnego prezbiterium umieszczono posoborowy ołtarz marmurowy w kształcie prostopadłościanu. Po stronie południowej krzyża wmurowano tabernakulum w kształcie kręgu, wykonane z mosiądzu, pozłacane, pancerne, dwudrzwiłkowe. W południowej części prezbiterium znajduje się marmurowa chrzcielnica, nad nią umieszczono płaskorzeźbę przedstawiającą Jana Chrzciciela niosącego krzyż. Nad jego głową ukazuje się Duch Święty w postaci gołębicy.

Na terenie parafii znajdują się dwie kaplice: filialna w Drozdowie i szpitalna – w Domu Pomocy Społecznej w Kowalach Oleckich. Budowę pierwszej rozpoczęto w maju 2005 r. Zbudowana została z czerwonej cegły, dach pokryto blachodachówką w kolorze czerwonym. Kaplica pw. Miłosierdzia Bożego w Domu Pomocy Społecznej w Kowalach Oleckich funkcjonuje od 9 kwietnia 1994 r. Poświęcił ją ks. Władysław Urbanowicz, ówczesny proboszcz parafii. W jej centrum znajduje się ołtarz soborowy, na ścianie głównej zawieszono duży drewniany krzyż, obraz Miłosierdzia Bożego oraz tabernakulum.

Cmentarz parafialny o powierzchni ok. 4 ha, położony ok. 450 m na północ od kościoła, przy drodze krajowej nr 65 (w stronę Gołdapi), istnieje od 1954 r. Poświęcił go ks. Stanisław Orłowski. Cmentarz ogrodzono murem z kamienia polnego, korzystają z niego zarówno mieszkańcy Kowal Oleckich, jak i pobliskiego Pogorzela, należącego już do parafii w Górnym.

Plebania parafii znajduje się na północ od kościoła, w odległości ok. 10 m od niego. Ma ok. 200 m² powierzchni. Wybudowana została z bloczka sylikatowego i z kamienia łupanego w drugiej połowie XX wieku.

W 1997 r. i w 2017 r. liczbę podawano liczbę 2700 katolików. Zamieszkują oni dziewięć miejscowości: Chełchy, Daniele, Drozdowo, Drozdówko, Guzy, Kowale Oleckie (plus Kolonie), Kucze, Lakiele i Szeszki.

Zaraz po wojnie Kowale Oleckie należały do parafii Podwyższenia Krzyża w Olecku, stąd też pierwszymi duszpasterzami Kowal byli księża z Olecka. Od 1952 r. w Kowalach zamieszkał na stałe ksiądz Stanisław Orłowski. Administrował on parafią do 1956 r. Po nim rządcami parafii byli kolejno: ks. Józef Granitowski (1956-1958), ks. Wacław Kubecki (1958-1966), ks. Józef Świechowski (1966-1974), ks. Walenty Bykowski (1974-1985), ks. Władysław Urbanowicz (1985-2001), ks. Stanisław Włodarczyk (2002-2016), ks. Jan Adaszczyk (2016-2021) i ks. Krzysztof Karbowski (od 2021 r.). W przeszłości proboszczowi pomagał w duszpasterstwie jeden wikariusz. Z parafii pochodzi m.in. ks. prof. dr hab. Edward Wiszowaty, ks. Sławomir Sznurkowski SSP, ks. Zenon Markielanis, ks. Jarosław Baluta, ks. Tadeusz E. Machaj, ks. dr Tomasz Bondzio, ks. Janusz Lisowski, ks. Tomasz Lisowski CFM, s. Ewa Pietrzyk CSC.

Olecko. Z dziejów miasta i powiatu, red. A. Chilecki, E. Lubowicki, W. Luczewski, A. Wakar, Olsztyn 1974; R. Demby, *W straduńskiej puszczy. Z dziejów osadnictwa na ziemi oleckiej*, Olecko 1998; E. Anuszkiewicz, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Kowale Oleckie*, „Martyria” 2000, nr 2, s. 12; U. Kołodzińska, *Religijność katolików wiejskich w warunkach bezrobocia strukturalnego na przykładzie wsi Kowale Oleckie*, Olsztyn 2004 [mps BUWM]; R. Demby, *Abecadło oleckie*, Olecko 2005; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 338-340; W. Guzewicz, *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Elk 2011, s. 38-45; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 154.

* * *

Churches and Parishes of the Diocese of Elk (Part 12)

Summary

The article presents the church centers in Klusy (Our Lady, Help of Christians), Kociołek Szlachecki (Our Lady of Gietrzwałd), Kolnica (St. Maksymilian Maria Kolbe), Kosewo (St. Maksymilian Maria Kolbe) and Kowale Oleckie (St. John the Baptist).

Keywords: Klusy, Kociołek Szlachecki, Kolnica, Kosewo, Kowale Oleckie, Diocese of Elk, Catholic Church.

Bibliografia

- Guzewicz W., „Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992-2017)*, Elk 2017.
Guzewicz W., *Chryścianizacja Europy Środkowej*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 383-404.

- Guzewicz W., *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Elk 2011.
- Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992-2017*, Elk 2018.
- Guzewicz W., *Kościół i parafie ziemi elckiej*, Elk 2008.
- Guzewicz W., *Nasza historia. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Bartłomieja w Augustowie*, Elk 2016.
- Guzewicz W., *Przeszłość i teraźniejszość diecezji elckiej*, w: *Diecezja elcka*, red. K. Bujnowski, W. Guzewicz, A. Kubasik, Elk 2009, s. 10-19.
- Guzewicz W., Skawiński R., *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Elk 2014.
- Kawecki J., Roman B., *Elk. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970.
- Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, red. A. Chilecki, E. Lubowicki, W. Luczewski, A. Wakar, Olsztyn 1974.
- Pisz. Z dziejów miasta i powiatu*, red. J. Maciejewska, W. Korycka i in., Olsztyn 1970.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017.
- Wojtkowski J., *Świątynie ewangelickie przekazane katolikom na Warmii i Mazurach w latach 1972-1992*, Olsztyn 2002.